

meer op de gemeenschap en de 'eerdienst' wilden leggen. Geschriften of artikelen van Mensinga, Gobijs du Sart, Van Rhijn, Lamers, Van Lennep, Van Oosterzee, Hofstede de Groot, Van Hogendorp, De Ruever Groneman, Gunning, Kruyf, Kuyper e.a. worden door Lescrauwaet vermeld. Hij poogt aan te geven hoe reeds omstreeks het midden van de eeuw gedachten worden geformuleerd die de latere liturgische beweging aankondigden. Het valt trouwens op dat juist na 1848 kritiek los komt en (al is het meer dan eens anoniem) veranderingen in het bestaande liturgische stramien worden voorgesteld. 'Van de auteurs die een echt theologisch uitgangspunt zochten om van daaruit de feitelijke kerkdienst te kunnen beoordelen en voorstellen tot herstel te kunnen doen, moet als eerste genoemd worden L.J. van Rhijn' (70). Lescrauwaet wijst op de discussies rond het gebruik van het doopformulier, op de toenemende invloed van vooral Duitse theologische (kerkhistorische) literatuur, op de belangstelling voor zestiende eeuwse liturgieën (Calvijn, Alasco, Datheen etc.), op invloed van buitenlandse hoogkerkelijke stromingen en op groeiende aandacht voor het eigentijdse levensgevoel.

Graag wil ik in het hiernavolgende een enkel punt nader aanstippen. Dat het vooral met kerkdienst en kerklied te maken heeft ligt voor de hand. Voorts zal men aan mijn opmerkingen moeilijk een enigszins inventariserend karakter kunnen ontzeggen (de literatuurlijst aan het eind van dit artikel is dan ook chronologisch opgezet).

Aan de lezer worden wegen gewezen die nauwelijks nader beschreven worden. Er is in het materiaal ook nog het nodige dat nader geanalyseerd moet wor-